

KÉT VÉLEMÉNY

Hunyadi Sándor: „Pusztai szél“

Súlyos kérdésekkel küszködtem a szabadkai Népszínház legutóbbi bemutatóján. Egyre csak abban szerettem volna hinni, hogy a színház vezetősége helyesen döntött akkor is, amikor Hunyadi Sándor »Pusztai szél« c. darabját műsorra tűzte. Jelenetről-jelenetre feszült érdeklődéssel ismerkedtem most először ezzel a darabbal: vártam, rögzítettem és fontolgattam a fölvonuló alakok, az egymást váltogató képek, a cselekmény és az általuk kifejezett mondanivaló azon elemeit, amelyek az író, a mű és a darabválasztás javára dönthetnék a mérleget. De bizony minden fölvonás többet dobott a másik serpenyőbe. Mire az előadás befejeződött, annyira föloldódott bennem minden kétely, hogy nem tudtam tapsraindítani kezeimet a függöny elé jött színészek láttán. Pedigők jó munkát végeztek, egyesek tökéletes alakítást valósítottak meg. Mindhiába. A szerző rossz, tudatosan rosszá tett, népellenesre csinált darabja lehetetlenné tette a színpad és a nézőtér maradéktalan egybeolvadását. És ha rossz a darab, ezúttal rosszul rázták a rostát is, amelyikből nem hullott ki.

Régen felismert és bebizonyított igazság az, hogy minden nemzet kultúrájában két nemzeti kultúra van: az egyik a dolgozó osztályok által teremtett, illetőleg a dolgozó osztályok érdekeinek megfelelő, haladó, népi kultúra — a másik a kizsákmányoló osztályok népellenes, reakciós kultúrája. A magyar nemzeti kultúrhagyaték sem egynemű valami, ez is egy népi és egy népellenes részre szakad. És ahogy a munkásosztály, a dolgozóparaszttság, a dolgozónép az, akiben a társadalom, az emberiség az osztálytársadalmak korszakán túl is továbbfolytatódik, ugyanúgy csak a dolgozó osztályok lehetnek minden nemzet kultúrájának, az összemberiség kultúrkincsének örökösei. Amennyire könyörtelen törvénye ez a társadalomfejlődésnek, annyira természetes az, hogy a munkásosztály és a dolgozó nép a nemzeti kultúrából csak a haladó, népi kultúrát veszi át, csak azt viszi be az emberiség egyetemes kultúrkincstárába. Az úri kultúrát, a kizsákmányoló kultúráját pedig a pusztulás és feledés sorsára ítélte a történelem, épp úgy, mint magukat a kizsákmányoló osztályokat is.

Senki sem vitathatja el, hogy a mi szocializmust építő társadalmunk kultúrintézményei, a dolgozó nép intézményei, a dolgozó tömegek kulturális fölemelésének ügyét, annak általános érdekeit hivatottak szolgálni. Színházaink is a haladó népi kultúra ápolásának tűzhelyei. Egész munkásságát tekintve természetesen ugyanez elmondható a szabadkai Népszínházról is. Ott is az a műsorpolitika alapvető szempontja, hogy a dolgozó tömegek érdekeivel ellentétes, káros hatású színharab nem kerülhet bemutatásra.

De ezúttal kivétel történt, a »Pusztai szél«-ben olyan darabot vett műsorra a színház, amely az úri magyar kultúra gomolyából való, amely sehogyan sem illeszthető be dolgozó népünk érdekeinek vonalába. Hunyadi darabjában éppen a népellenes kultúra egyik termékét kaparta ki a feledés porából — zavart, de nem keveseknél határozott tiltakozást, sőt felháborodást idézve föl vele a nézők soraiban.

Mert kinek a szemszögéből nézi és rajzolja Hunyadi ebben a színdarabjában az 1848-as forradalom előtti betyárvilágot? Kik voltak a betyárok és kik az üldözőik, a pandúrok, ha olyanok voltak, amilyeneknek Hunyadi lefestette őket?

Hát nem Móricz Zsigmond betyárjai, sem pandúrjai.

Hunyadi darabjából éppen a megfordítottja árad annak, ami a »Rózsa Sándor«-ból. Hunyadi a pandúrok oldalán áll és darabjával az a célja, hogy a nézőközönséget is odaállítsa.

A »Pusztai szél« betyárjai sötét, évetemült rablógyilkosok, megvetni való, deklaszálódott, társadalmonkízüli elemek. Mindannyian ilyenek, kivétel nélkül. Hunyadi csak minden emberi mivoltukból kivetközött alakok bandáinak gyilkoló-fosztogató vállalkozásaival, dorbézolásaival és kéjtivornyaival helyettesíti be a betyárok egész kivoltát és ténykedését.

Már az első felvonásban, mihelyt megjelennek a színpadon, a három kupec legyilkolása és kifosztása után, olyanoknak tünteti fel a betyárokat, akik nemcsak szükségből gyilkolnak, hogy megvédjék magukat, vagy leküzdjék a rablásra kiszemelt áldozat ellenállását, hanem ezen túl is, minden közvetlen indok nélkül, csak a gyilkolás kedvéért, szadizmusból.

A második felvonás három képén át pedig továbbra is csak negatív vonásokat ken a betyárookra, de olyan erős színezéssel és oly vastagon mázoló ecsettel, hogy nyomában rombadól a néző minden eddigi rokonszenve a betyárok iránt, ha e befektetés hatása alá engedi magát. Itt a betyárok fő gondolata a kéjtivornya; még Üstödi Antal, a vezérük eszében és egész mozgásában is a fő mozzanat a nyolcvan szeretője. A társai pedig, Szilágyi András fetregése a tüdővész cigánylánnyal, majd késhegyre menő veszekedései a vetéytársával, vagy ahogyan életük másik fő tényezőjéről, a borról, a dorbézolásról beszélnek, no meg amilyen kéjelgő szadizmussal kötik fatörzshöz a közójük jött, de csak az Üstödi Annájával, a csárdásnéval folytatott szerelme miatt be nem fogadott strázsamestert — mindez annyira ellenszenvenessé és megvetnivalókká teszi a betyárokat, hogy ezen mit javíthat az az egy-két pozitív vonás, ami Üstödiben imitt-amott fölbukkan. Amikor a második fővonás után a függöny legördül, akkor már kő-kövön nem marad a betyárból, Üstödiben is csak kéjszomjas, vad zsványt láthat a néző. Hunyadi zsványoknak is nevezi a betyárokat.

Betyárromantika műve-e, vagy a valóságon alapszik, hibás-e vagy nem hibás érte Móricz Zsigmond, Csepreghi és a többiek, de biztos az, hogy a közönség a »Pusztai szél« betyárjaiban is az olyan szökött jobbágyokat kereste, akik magatartásukban se felejtették el honnan jöttek, akiknek továbbra is közük van a nemesuraknak raboskodó szegénynépéhez, akikre helyesléssel tekinthet akkor is, ha rabolnak és gyilkolnak, amikor ezt az úri bitangok, a gazdagok fölött gyakorolják, (nagyobbára ezt is tették), a szegénységet pedig védelembe veszik és szétszórják közötté az uraktól elrabolt holmit. Embereket, akiknek a sorsa vád a főúri társadalom ellen, akikben lázadó jobbágyokat is láthat, amikor a rezsim

örzökutyái, a pandúrok ellen harcolnak. De bizony, ezek helyett elfajult, velejükig romlott zsványokat mutat be Hunyadi, a pandúrok helyett épen ők, a betyárok lettek az undortkeltő véredek.

Hunyadi pandúrjai pedig rokonszenves emberek. Bors Istvánt, a strázsamestert igazi emberi szerelem fűzi Annához, Üstödi lenyügöző szeretőjéhez. Amikor ő Annával van, az amolyan rokonszenves, magasabb skálán mozgó érzésekkel telített szerelmi együttlét. Bors István eszményi dologért, szerelméért ránt kardot a pandúrhadnagra és szerelméért néz szembe hősieen a halállal a zsványtanyán.

A harmadik fölvonásban a statáriális bíróság előtt, ahol a betyáralakok, illetőleg Üstödi legpozitívabb, legrokonszenvesebb lépése lejátszódik — csak mégtovább fokozódik a betyárok (zsványok) és pandúrok Hunyadi-fajta, fordított szereposztású szembeállítás. A pandúrhadnagy nagylelkű gestussal letagadja, hogy Bors István kardot emelt rá, és e vallomására hamis esküt is tesz. A statáriális bíróság fölmenti a strázsamestert, az eltévedt báránynak megbocsátó, jólelkű pandúrezredes nem kis meglepődésére. Bűnbánat, önbírálat szállta meg a hadnagyocskát, az idézte elő nála a metamorfózist, — mert hisz ő támadta meg Bors István Annáját. Ő tehát nem egy vásott gonosz lélek, aki tobzódik a bűnben, im, fölülemelkedik önmagán, nemeslelkűség vesz rajta erőt, és megteszi a józan ész követelte, életmentő lépést: Bors István megszábadul és elnyeri szive vágját, a csárdásné.

Itt billen a darab igazán és véglegesen a pandúrok, a nemesúri rezsím oldalára olyan sodró erővel, hogy még a közönség jó részével is elfeledtette egy pillanatra, mi is a társadalmi szerepük e huszárzubbonyosoknak és tapsvihart váltott ki belőle. Íme, mekkora sikerrel idealizálta Hunyadi a pandúrokat,

Ezután jön a zárójelenet, amelyben Üstödi odamond a statáriális bíróságnak, meg az egész rezsímnak, végighúz a kegyelemért esedező Szilágyin és emelt fővel indul a bitó alá. Az ellépő Üstödit nem kíséri olyan taps, mint amit a hadnagy kapott. A bíróság elé az az Üstödi lépett, akit a darab első két felvonásában már erkölcsileg teljesen kivégzett Hunyadi. A harmadik felvonás Üstödije, inkább a dramaturg és a rendező szerzeményének tűnik föl. Nem hathat meggyőző betyárvezérként az, akit két fölvonáson át zsványvezérnek ösmert meg a nézőközönség. Nem tud sem részvétet, sem bámulatot kiváltani maga iránt. Ha akadnak is mel'állók, ezek sem tudják leküzdeni az előzményekben megalapozott gondolatot: no most hurokra kerülsz, te gazember. Ím, ekkora sikerrel tette visszataszítóvá Hunyadi a betyároknak azt a képét, amelyet népünk magában hord.

A harmincas évek végefelé írta Hunyadi ezt a betyárokat, a jobbagságot, a szegénységet, azok ösztönszerű lázadását sárbatipró és üldözőiket glorifikáló darabot. Horthy Magyarországon, Budapesten és egyebütt sikerrel játszották. Csoda-e ez — hisz tökéletesen kiszolgáltá vele a magyarországi tőkés és nagybirtokosok rezsímjét. Olyannak mutatta be a negyvennyolcelőtti betyárvilágot és pandúrokat, amilyennek a feudo-kapitalista Magyarország urai kívánták látni. Nem hiszem, hogy a csendőrparancsnokság nem küldte szervezetten is a kakastollasokat: menjenek, nézzék meg ezt a darabot és okuljanak Bors István esetéből — életükkel játszanak, ha elpártolnak az uraktól, emberi bánásmódban csak az urak oldalán lehet részük.

De mindez érthető is, ha Hunyadi Sándorról, a Horthy-rezsím előtt magát annyira igazolni törekvő tollnokról van szó — mert úgy beszélük, volt neki miért igazolnia magát. — Érthetetlen azonban az, hogy a szín-

ház vezetősége műsorra tűzte ezt a darabot. Tudom én, hogy nem kicsik egy színház műsorgondjai sem — de semilyen darabhiány sem igazolhatja a dolgozó népünk harcával homlokegyenest ellentétes irányzatú, a ledöntött uralkodóosztály világnézetének és szájaizének megfelelő darab előkaparászását a lomtárból.

Vannak ugyan, akik a darab mellett érvelnek.

Egyesek a zsványokon megnyilatkozó pozitív mozzanatokat emlegetik. Szerintük betyárokat, az elnyomott nép képviselőit kell látnunk Ústödiben és társaiban. Hunyadi nem zúzta szét ezt a képet. De ezek figyelmen kívül hagyják azt, hogy pártfogolt alakjaikon jóval, de jóval több a zsvány-romlottság, mint az imitt-amott előforduló pozitív vonaltöredék.

Mások szerint a betyárok éppen ilyen zsványok is voltak, aminőknek Hunyadi bemutatta őket. A betyárromantika kiköltött hazugság. Móricz Zsigmond idealizált képet adott. A betyároknak semmi közük az osztályharchoz. Létezésükben, ténykedésükben nem is volt semmi haladó, semmi pozitívum, semmi népi jellegű. Mint öntudatlan, szervezetlen, ösztönszerűen urakat fosztogatók sem jelentettek semmi értékeset. — Tegyük fel, hogy így van — amit ugyan én nem hiszek. De igazolhatja-e ez a nemesúri uralmi rendszer pandúrjainak dicsőítését? Művészi igazsággá teszi-e egy modern tőkés ország tüntető tömegekre lövöldöző kapitalista rendőrségének glorifikálását a gangsterek vásott romlottsága?

Erre a kérdésre ismét mások azzal támasztják alá igenlő válaszukat, hogy ugyanezek a pandúrok pár évre rá, 1848/49-ben a szabadságharc oldalán harcoltak. Így jutnak el odáig, hogy az úri rend őreit nyilvánítják az akkori társadalom legemberségesebb, pozitív elemeinek. Hunyadi logikájában ez is lehetséges. De van-e, lehet-e ennek a gondolatmenetnek valami köze a munkásosztály harcoss, forradalmi és egyben tárgyilagos szemléletéhez?

Ismét mások, főleg azok, akik a színház pénzügyi gondjaival viaskodnak, a darab közönségsikerére fordítják a figyelmet. De azt hiszem, ebben az esetben súlyosan tévedtek. A bemutatóra sem telt meg egészen a ház. Úgy érzem, színházjáró közönségünk mégis sokkal műveltebb, világnézete sokkal kikristályosodottabb annál, minthogy műélvezettel tudná nézni ezt az úripárti darabot. Már a bemutató közönségén is felfedezhetőek voltak a rosszallás, vagy tétovázás és dilemma kézzelfogható jelei. A nézőtérrel távozóban föl-fölbukkantak még a tiltakozás esetei is.

Jóltudom, hogy a darab védői művészi szempontból barikádozzák körül magukat. Hunyadi mesterségbeli erényeire, a darab formai, a mondanivaló feldolgozásbeli kvalitásaira hivatkoznak. Nincs szándékomban kitérni a dolgoknak erre az oldalára is. De fontosnak tartom leszögezni, hogy a darabválasztásnál semmikép sem lehet csak formaművészeti szempontok alapján dönteni. Thália temploma is szerves része a mi társadalmi életünknek, az sincs a mi mai valóságunkon kívül — onnan sem lehet kiszorítani a mi társadalmunk alapvető világnézeti — ha úgy tetszik politikai — szempontjait. Ott sem lehet helye annak, ami népüktől idegen.

De ha ez így van, akkor — úgy találok — semmi, de semmi módon sem lehet olyan egységes, egyenesvonalú érvelést teremteni, amely meggyőző módon igazolni tudná a »Pusztai szél« műsorravételét.

No de — szóljanak ehhez mások is.

Olajos Mihály